

Сучасна українська мова. Методичні рекомендації.

ПЕРЕДМОВА

Методичні рекомендації укладено відповідно до програми з дисципліни «Сучасна українська мова» для студентів спеціальності 6.020105 «Документознавство та інформаційна діяльність» і спеціальності 6.030507 «Переклад» Інституту заочного та дистанційного навчання Національного авіаційного університету (ІЗДН НАУ).

Оскільки мета цих рекомендацій – допомогти студентам-заочникам опанувати дисципліну самостійно, то вони містять плани проведення практичних занять, вказівки щодо підготовки теоретичних питань, відповідні завдання, питання для самостійного контролю, вимоги до виконання та оформлення контрольної роботи, зразок її виконання, перелік теоретичних питань до іспиту та рекомендовану літературу.

Робочим навчальним планом дисципліни «Сучасна українська мова» передбачено виконання однієї контрольної роботи, яка є формою перевірки знань студента-заочника з усіх розділів цієї дисципліни: фонетики і фонології, лексикології, фразеології, морфеміки і словотвору, граматики та пунктуації.

Контрольна робота має бути набрана на комп'ютері, шрифт Times New Roman, кегль 14, і роздрукована на аркушах формату А4 з одного боку. Титульну сторінку контрольної роботи слід оформити відповідно до додатка А. Сторінки роботи нумерують вгорі праворуч, починаючи з другої. На першій сторінці подають завдання контрольної роботи, а в кінці тексту роботи – список використаної літератури. Зразок виконання контрольної роботи подано в додатку Б.

Контрольна робота подається методистові ІЗДН НАУ до початку заліково-екзаменаційної сесії. Своєчасне подання контрольної роботи для перевірки і позитивна її оцінка є умовами допущення студента до складання заліку. Контрольна робота, що не відповідає зазначеним вимогам, не зараховується і не повертається студентові на доопрацювання. Під час консультації зі студентом за питаннями контрольної роботи проводиться співбесіда.

Найбільш ефективним способом засвоєння знань, вироблення умінь і навичок з дисципліни та їх перевірки є виконання мовного розбору, тому в додатку В подано схеми мовних розборів одиниць різних мовних рівнів. Автори пропонованих методичних рекомендацій доповнили ці схеми

відповідними зразками. Питання до іспиту з дисципліни «Сучасна українська мова» розміщено в додатку Г.

Практичне заняття 1

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

План

1. Лексикологія як наука. Лексичне значення слова. Пряме й переносне значення слів. Багатозначність слів.
2. Омонімія. Синонімія. Антонімія. Паронімія.
3. Лексика української мови з погляду походження.
4. Лексика української мови з погляду сфер уживання.
5. Лексика української мови з погляду активного і пасивного вживання.
6. Стилістична диференціація лексики.
7. Фразеологія як наука. Основні типологічні ознаки фразеологізмів. Класифікація фразеологізмів.
8. Джерела української фразеології. Прислів'я і приказки. Крилаті слова.
9. Українська лексикографія. Типи словників.

Література: [4], [7], [16], [17], [19], [21], [23], [29], [30], [33], [35], [37], [38].

Методичні рекомендації

Готуючись до практичного заняття, теоретичні питання слід опрацьовувати в тій послідовності, у якій вони наведені в плані заняття, й за рекомендованою літературою. До кожного теоретичного питання варто скласти план відповіді. Терміни теми треба вивчити напам'ять. Після ознайомлення з теоретичним матеріалом варто спробувати дати відповіді на запитання, подані для самоконтролю. Переходити до виконання завдань для самостійної роботи потрібно тільки після успішного засвоєння теоретичних відомостей.

Лексикологія (від грецького *lexikos* — словесний, словниковий і *logos* — учення) — розділ мовознавства, що вивчає лексику (словниковий склад мови). Розрізняють лексикологію історичну, яка досліджує закономірності формування, розвитку і збагачення словника мови від найдавніших часів, і лексикологію сучасної мови, або описову, яка вивчає лексичний склад мови сучасного періоду. Прикладна лексикологія займається питаннями укладання словників, перекладу, лінгводидактики і культури мовлення. Термін *лексикологія* вперше введений у французькій енциклопедії Д. Дідро та Л. Д'Аламбера в 1765 році. Проте як окремий розділ мовознавства лексикологія виділилася порівняно недавно.

Треба знати, що усі слова певної мови становлять її лексичний склад. Слово може мати тільки пряме значення, а може мати й переносне (переносні) значення. **Пряме значення** безпосередньо вказує на співвідношення слова з тим чи тим явищем об'єктивної дійсності, як це історично закріпилось у свідомості мовців. Пряме значення є переважно первинним значенням слова. **Переносне значення слова** — це одне зі значень слова, яке виникло внаслідок перенесення найменувань одних явищ, предметів, дій, ознак на інші і закріпилося в ньому як додаткове. Переносне значення завжди похідне, вторинне. Від переносного значення слова, що є постійним, слід відрізняти переносне вживання слова. Переносне вживання слова за своїм змістом індивідуальне і використовується лише в певному контексті. Значення, яке виникає внаслідок переносного вживання слова, є лише контекстуальним, тобто тимчасовим, ситуативним, і за словом не закріплюється. Якщо ж таке значення закріплюється за словом, то воно стає номінативним.

Варто пам'ятати, що переносне вживання слова відбувається в мові у вигляді метафори, метонімії, синекдохи. **Метафора** — перенесення назви з одного предмета, явища на інший предмет, явище за їхньою схожістю. Метафори бувають за кольором, за формою, за розміром, за місцем, за динамічністю, за відчуттям дотику, за функцією, за дією, за способом дії, за наслідком дії тощо. **Метонімія** — перенесення назви за суміжністю. Вона буває тоді, коли вживається: а) назва матеріалу замість назви речі; б) назва предмета замість його вмісту; в) назва властивості замість її носія; г) назва місцевості замість людей тієї місцевості; г) назва особи замість речі, що їй належить тощо. Різновидом метонімії є **синекдоха** — перенесення назви частини на ціле (найменування предмета за його характерною деталлю).

Омоніми (від грец. *homos* — однаковий і грец. *onuma* — ім'я) — це слова, які однаково звучать та пишуться, але мають різне значення. Розрізняють омоніми: *повні* (абсолютні) — омоніми, у яких збігається уся система форм і *часткові* (відносні) — омоніми, у яких збігаються за звучанням не всі форми. Часткові омоніми поділяють на такі групи: омофони (фонетичні омоніми) — це слова, однакові за звучанням, але різні за написанням; омографи (графічні омоніми) — це слова, які однаково пишуться, але фонетично відрізняються. В українській мові вони зазвичай різняться тільки наголосом; омоформи (граматичні омоніми) — це слова, звучання яких збігається лише в окремих граматичних формах. *Пароніми* — слова, досить близькі за звуковим складом і звучанням, але різні за значенням. **Синоніми** (від грецького *συνώνυμος* /synonymos/ — однойменний) — це слова, які мають близьке, або тотожне значення, але

відрізняються звучанням. Група слів, об'єднаних синонімічними відношеннями, утворює *синонімічний ряд*. У складі такого ряду одне слово є основним, стрижневим. Його називають домінантою (від латинського *dominans* — панівний). Синоніми поділяються на *абсолютні* (збігаються своїм значенням повністю) і *відносні* (часткові). Відносні синоніми, що розрізняються одним чи кількома значеннями або їхніми відтінками, називаються *семантичними*. *Відносними стилістичними* синонімами називають синоніми, що розрізняються емоційним забарвленням або стилістичними особливостями. Синоніми, що мають відмінності в семантиці і сфері використання, називають *семантико-стилістичними*. Слова протилежні за значенням називаються **антонімами**.

Слід зауважити, що за походженням лексика української мови неоднорідна. Окремі слова і цілі групи слів в українській мові виникли в різні епохи і з різних джерел, а тому з погляду походження лексика сучасної української мови поділяється на дві великі групи: **споконвічно українську**, яка становить близько 90 % усього словникового складу, та **запозичену**. У споконвічно українській лексиці відповідно до етапів розвитку суспільства й мови можна виділити три підгрупи: лексику індоєвропейського походження (вона є найдавнішою і спільною для багатьох індоєвропейських мов, наприклад: укр. *син*, рос. *сын*, нім. *Sohn*, англ. *son*, лит. *sinus*; укр. *око*, рос. *око*, нім. *Augen*, лат. *oculus*, укр. *робота*, рос. *работа*, нім. *Arbeit*), лексику праслов'янського походження (поширена в усіх або багатьох слов'янських мовах, наприклад: *серце*, *білий*, *косити*) та власне українську лексику (утворену на основі спільнослов'янських, спільноіндоєвропейських коренів за допомогою українських афіксів, наприклад: *плаксії*, *любощі*, *перепросини*, *шевченко*, *бондарівна*, *чаєня*, *грошеннята* та інші).

Серед запозиченої лексики виділяють запозичення зі слов'янських мов: старослов'янської (*здраслуй*, *храм*, *вождь*, *єдиний*, *зело*, *перст*, *суєта*), російської (*посланник*, *чиновник*, *указ*, *артіль*, *завод*, *дуло*, *піхота*, *нагідки*, *ляц*, *самовар*), польської (*хлопець*, *повидло*, *хвороба*, *скарб*, *прикрий*), білоруської (*бадьорий*, *дьоготь*, *жлукто*) та запозичення з неслов'янських мов: класичних – грецької (*ангел*, *Лідія*, *міф*, *гармонія*) та латинської (*адміністрація*, *нотаріус*, *рецепт*, *лінія*, *префікс*, *інститут*, *Валентин* та інші), західноєвропейських (французької – *пальто*, *кафе*, *парфумерія*; німецької – *будувати*, *ганчірка*, *картопля*, *крейда*, *офіцер*, *танець*, *бухгалтер*, італійської – *бенкет*, *газета*, *макарони*, *концерт*) та східних (тюркських – *казан*, *козак*, *ковбаса*, *баклажан*; арабської – *алгебра*, *алкоголь*, *гарем*).

Слід звернути увагу на те, що з погляду сфер уживання лексика української мови поділяється на загальновживану і спеціальну. До **загальновживаної** належать слова, використовувані всіма носіями літературної мови незалежно від будь-яких додаткових соціолінгвістичних умов, які позначають предмети побуту в широкому розумінні, потрібні для життєзабезпечення діяльності людей, явища природи, процеси трудової діяльності, економічні, суспільно-політичні, морально-етичні поняття тощо. **Спеціальна** лексика поділяється на діалектну, термінологічну і професійну та жаргонну й арготичну.

Вживання **діалектної** лексики (діалектизмів) властиве територіальним діалектам української мови. За сукупністю мовних ознак розрізняються фонетичні, граматичні та лексичні діалектизми. *Фонетичні* діалектизми відрізняються від літературної норми вимовою певних звуків: *кирниця* — криниця, *гилтати* — глитати, *голія* — олія, *радно* — рядно, *дієд* — дід, *куєнь*, *куєнь* — кінь. *Граматичні* діалектизми різняться від літературної норми оформленням певних граматичних форм: *співаєть* — співає, *буду ходив* — буду ходити, *я му ходити* — ходитиму, *їсиш* — їси, *руков* — рукою. *Лексичні* діалектизми поділяються на три групи — *власне лексичні*, *етнографічні* та *семантичні*. *Власне лексичні* — це діалектні синоніми до загальнонародних слів: *вуйко* — дядько, *кибель* — відро, *киря* — сокира, *маржина* — худоба, *шаркан* — буря. *Етнографічні* діалектизми — це назви місцевих реалій, що не використовуються на решті національної території: *крисаня* (різновид чоловічого капелюха), *трембіта* (духовий інструмент), *галагани* (вид печива), *каварма* (страва), *ковганка* (вид посуду). *Семантичні* діалектизми — слова, що в діалекті мають значення, відмінне від загально-мовного: *губи* (гриби), *базар* (майдан), *збір* (ярмарок), *врода* (урожай).

Варто пам'ятати, що **термінологічна лексика** використовується для точного визначення понять, які становлять специфіку найрізноманітніших галузей науки і техніки, наприклад: редукція, відмінок, асиміляція. Натомість **професійна лексика**, або професіоналізми, вживається групами осіб на позначення предметів і понять, які безпосередньо пов'язані з їхньою професійною діяльністю або родом занять. Здебільшого професіоналізми застосовують в усному неофіційному мовленні людей певного фаху. Виконуючи номінативно-комунікативну функцію, вони точно називають деталь виробу, ланку технологічного процесу чи певне поняття й у такий спосіб сприяють ліпшому взаєморозумінню. У писемній мові професіоналізми використовують у виданнях, призначених для фахівців (буклетах, інструкціях, порадах).

Жаргонна лексика характерна для групи людей, об'єднаних спільністю інтересів, занять, професійною діяльністю, соціальним станом, наприклад жаргонізми студентів: *хвіст* – академічна заборгованість, *шпора* – шпаргалка, *пара* – двійка тощо.

Арготична лексика, аргó (з франц. *argot*, жаргон, первісне — жебрацтво) властива для мовлення людей, які свідомо хочуть зробити свою мову незрозумілою для інших, спеціально створюючи або ж деформуючи слова загальноновживані, наприклад: Іноді термін «арго» вживається на позначення певного соціального чи професійного відгалуження від загальнонародної мови (напр., аргó акторів, музикантів, спортсменів, військовослужбовців тощо), тобто в тому ж значенні, що й термін жаргон. У вулчому розумінні аргó — мова «соціального дна», декласованих та антисоціальних елементів (рекетирів, злодіїв, жебраків, безхатків, картярів-шулерів тощо). Арготизми відомі також серед таких соціальних груп, як: лірники, ремісники, кожухарі, мандрівні крамарі. Наприклад, арготизми українських лірників: *макохтій* – місяць, *ботень* – борщ, *обоки* – чоботи, *морзуля* – цибуля. Слід пам'ятати, що жаргонізми й арготизми використовуються в художніх текстах для створення реального колориту зображуваної дійсності.

Варто зауважити, що активна і пасивна лексика української мови — два шари лексики, наявність яких зумовлена такими основними чинниками, як поява нових слів і вихід з ужитку слів, що позначали старі явища й реалії. **Активна лексика** становить ядро словникового складу мови. Вона об'єднує як споконвічно українські слова, так і численні групи запозичених слів. Головна її ознака — регулярне використання у сфері діяльності людини. Зокрема слова *хліб*, *молоко*, *яблуко*, *дорога*, *тролейбус*, *повітря*, *дочка*, *доць*, *великий*, *читати*, *тут* тощо — загальноновживані слова, використовуються у побуті. Проте до активної лексики належать і такі слова, як *синус*, *косинус*, *діагональ*, *перпендикуляр*, *префікс*, *іменник*, *речення*, *кома*, *кут* — терміни. Активна лексика — це слова, які часто вживаються в повсякденному спілкуванні. Вони зрозумілі для кожного члена мовного колективу. Це загальноновживані слова (*хліб*, *сіль*, *гіркий*, *добрий*, *іти*, *бігти*) та широковідомі терміни (*нація*, *діаспора*, *принтер*, *квартет*).

Пасивна лексика — це застарілі слова, які вийшли або виходять з активного вжитку, а також нові слова, недавно створені чи запозичені з інших мов — неологізми. До застарілої лексики належать історизми та архаїзми.

Історизмами називають слова, які позначають предмети, явища, поняття, що вийшли з сучасного вжитку, наприклад: *мушкет*, *кунтуш*,

опанча, шеляг, челядь тощо. Через це історизми інколи називають матеріальними архаїзмами. Історизми трапляються переважно в художніх творах історичної тематики, де вони позначають реалії доби, про яку йдеться, а також слугують засобом відтворення колориту мови тих часів. Синонімів у сучасній мові історизми не мають.

Архаїзмами (від грец. *ἀρχαῖος* — старовинний, давній) називають слова, що вийшли з широкого вжитку, оскільки предмети чи поняття, які ними називали раніше, у сучасній мові називають інакше. Від архаїзмів вони відрізняються тим, що мають у сучасній мові синоніми. Усі архаїзми поділяють на окремі типи, зокрема: *власне лексичні* — слова, витіснені з мови словами з іншим коренем: *рать* — військо, *уста* — губи, рот, *перст* — палець; *лексико-словотворчі* — слова, що відрізняються від сьогоденних відповідників суфіксами чи префіксами: *вої* — воїни, *шкатула* — шкатулка, *ворожбитка* — ворожка; *лексико-морфологічні* — характеризуються застарілою граматичною формою: *роля* — роль, *читаєши* — читає, *молітеся* — моліться, *синове* — сини; *лексико-фонетичні* — від сучасних назв різняться однією чи двома фонемами: *пійт* — поет, *злато* — золото, *ріжний* — різний; *лексико-семантичні* — застарілі значення слів, які тепер уживаються з іншими, сучасними значеннями: *живіт* (життя), *язик* (мова, народ), *мир* (громада, світське життя). У художніх творах архаїзми використовуються для відтворення історичного колориту тієї доби, про яку йдеться у творі, для мовної характеристики персонажів, для надання мові відтінку урочистості, схвильованої піднесеності над звичайною, побутовою формою вираження, для створення комічного враження.

Неологізми поділяють на загальновживані (узуальні) та індивідуально-авторські (оказіональні). Загальновживаними неологізмами є переважно слова, що запозичуються з інших мов зазвичай у зв'язку зі стрімким розвитком науки і техніки, появою нових суспільних явищ тощо. Наприклад: *нанотехнології, кіберніж, копірайтер, нетбук*. Більшість таких неологізмів з часом приживається в мові й переходить до активної лексики. Так, відносно недавно новими були такі слова, як *метро, комп'ютер*, проте сьогодні їх значення зрозуміле всім українцям.

Авторські, або індивідуальні, неологізми є поширеним явищем в українській літературі, проте в загальновживану лексику вони переходять рідко, оскільки здебільшого надовго зберігають забарвлення образної індивідуальності й доречні тільки в окремих творах, де виконують певну художню функцію. Наприклад, *Були у нього пензлі боговгодні, став на ослін, одсунув рогачі* (Л. Костенко). *Лебедіє сльоза по щоці* *В чорен смуток свого коріння* (І. Драч). Лише деякі зі створених

письменниками неологізмів увійшли до загальноновживаних слів. Найбільше це стосується новотворів літераторів 19 століття і першої половини 20. Так, стали загальноновживаними колишні неологізми, авторами яких є М.Старицький (*мрія, майбутнє, крок*), І. Франко (*поступ, чинник*), Олександр Олесь (*прагнути*), В. Винниченко (*незграбний, бруд, окремиї*).

Склад лексики сучасної української мови є стилістично неоднорідним. Залежно від сфери використання прийнято виділяти дві групи слів: 1) лексика стилістично нейтральна, чи міжстильова; 2) лексика стилістично маркована (забарвлена). До **міжстильової лексики** належать слова, не закріплені за яким-небудь стилем. Міжстильову лексику становлять слова будь-якої частини мови, за винятком вигуків, які завжди вирізняються стилістичним забарвленням. Нейтральні зі стилістичного погляду слова можуть називати конкретні предмети (стіл, автомобіль, ручка, ваза), явища (дощ, блискавка, вітер), абстрактні поняття (увага, краса, щирість, теплота, демократія), ознаки предметів (червоний, теплий, твердий, надійний, спокійний), дії (розробляти, продавати, експонувати, хотіти). Нейтральні слова становлять основу словникового запасу української мови. Вони переважають у тексті будь-якого стилю.

Серед **стилістично забарвленої** лексики виділяють лексику усного мовлення (розмовну – двійко, нечупара, спатоньки, бабій) й лексику писемного мовлення, або книжну, зокрема лексику офіційно-ділового (наказ, протоколювати, конвенція, ухвала), публіцистичного (гуманність, добробут, свобода, доленосний, самовідданість, загарбник, запроданець, світоч), наукового (деталізація, доказ, взаємовплив, аргументація) стилів.

З лексикою української мови нерозривно пов'язана **фразеологія** (від грецького *phrasis* – зворот, вираз, *logos* – вчення) — розділ мовознавства, в якому вивчаються лексично неподільні поєднання слів. Фразеологією називають також сукупність властивих мові усталених зворотів і висловів. Об'єктом дослідження фразеології як розділу мовознавства є **фразеологізми** (семантично пов'язані сполучення слів, які, на відміну від подібних до них за формою синтаксичних структур (висловів або речень), не виникають у процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значеннєвих закономірностей поєднання лексем, а відтворюються у вигляді усталених, неподільних, цілісних конструкцій), їхня семантика, структура, походження, роль у мові, взаємозв'язок з іншими мовними одиницями, зокрема словом і реченням. Особливості фразеологізму: лексичне значення виражається сполученням кількох слів, значення фразеологізму єдине; постійно відтворюється той самий компонентний склад; граматичні категорії фразеологізму характеризуються стійкістю; слова у складі фразеологізмів

мають часто переносне значення; уживання контекстуально зумовлене. В основі вітчизняної концепції класифікації фразеологізмів лежить семантична класифікація, запропонована російським мовознавцем В.В.Виноградовим. Він виділив три типи фразеологізмів: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення. **Фразеологічні зрощення** — семантично неподільні фразеологізми, у яких цілісне значення невмотивоване, тобто не впливає із значень компонентів (бити байдики, точити лясси, собаку з'їсти). **Фразеологічні єдності** — семантично неподільні одиниці, але цілісне значення їх певною мірою мотивоване значенням компонентів (тримати камінь за пазухою, не нюхати порошу, прикусити язика). **Фразеологічні сполучення** — такі стійкі мовні звороти, в яких один із компонентів має самостійне значення, що конкретизується у постійному зв'язку з іншими словами: нічого в рот не брати (нічого не їсти), брати рушник (свататися). Зберігши три основні типи фразеологічних одиниць, М.Шанський виділив четвертий тип — **фразеологічні вирази**, що об'єднують такі стійкі у своєму складі і часто вживані фразеологічні звороти, які є не тільки семантично подільними, але й складаються цілком зі слів із вільним значенням: *Не все те золото, що блищить; Вовків боятися — в ліс не ходити*. Часто на позначення фразеологізмів уживають термін ідіома (дехто з мовознавців співвідносить ідіоми із зрощеннями і єдностями). «Словник лінгвістичних термінів» (Д.І.Ганич, І.С.Олійник) трактує цей термін так — стійкий неподільний зворот мови, що виражає єдине поняття, зміст якого не визначається змістом його складових елементів: *байдики бити, на руку ковінька*. До фразеології належать і крилаті слова — влучні вирази видатних людей, українських та зарубіжних письменників, переклади античних та інших стародавніх висловів. До фразеології відносять також прислів'я і приказки. До фразеологізмів належать і каламбурні вислови, наприклад: *На городі бузина, а в Києві дядько*.

Українська фразеологія поповнювалася й поповнюється з таких джерел: а) приказки, прислів'я, вислови, взяті з мовлення народу: Де руки й охота, там скоро робота. Друзі пізнаються в біді. Язик до Києва доведе, а може, й до кия; б) виробничо-побутового, суспільного життя: на живу нитку (з мови кравців), розмотати клубок (з мови прядь), на один копил (з мови шевців), між молотом і ковадлом (з мови ковалів), лити воду на чийсь млин (з мови мірошників), спіймати на гачок (з мови рибалок), стріляний птах (з мови мисливців), не святі горшки ліплять (з мови гончарів), під один гребінець (з мови перукарів), покласти першу цеглину (з мови мулярів), піднести на щит (з мови військових), відігравати роль, зміна декорацій, як по нотах (з театральнo-музичної сфери), ставити знак рівності (з математики),

центр ваги (з фізики), досягти апогею (з астрономії), бурхлива реакція (з хімії), гірка пілюля (з медицини), закрутити гайки (з технічної сфери), входити в колію, натискати на всі педалі, набирати висоту, рятівне коло (із сфери транспорту), на два фронти (з військової сфери); в) з висловлювань відомих людей: Світ ловив мене, та не спіймав (Г. Сковорода.); сізіфова праця (Гомер); Борітеся — поборете (Т. Шевченко); пропаща сила (Панас Мирний); Бути чи не бути (В. Шекспір); людська комедія (О. де Бальзак.); Маємо те, що маємо (Л. Кравчук); г) з античної літератури: ахіллесова п'ята (з грецького міфа про героя Ахілла); перейти Рубікон (з римського переказу про Цезаря); г) з біблійних та євангельських виразів: перекувати мечі на рала (біблійний вислів), співати Лазаря (євангельський вислів).

Треба знати, що **лексикографія** (від грец. *λεξικογραφία* та грец. *λεξικόν* — словник і грец. *γράφω* — пишу), словникарство — розділ мовознавства, пов'язаний зі створенням словників та опрацюванням їх теоретичних засад. Відповідно до цього виділяють практичну і теоретичну лексикографію. Лексикографія тісно пов'язана з лексикологією й виникла з практичних потреб пояснення незрозумілих слів, яке початково здійснювалося у вигляді глос, тобто тлумачення написів на полях і в тексті рукописів книг.

Словник — книга, у якій за алфавітом чи тематикою подано слова якоїсь мови (з тлумаченням, перекладом на іншу мову тощо). Розрізняють два типи словників — **енциклопедичні** й **лінгвістичні** (філологічні). В енциклопедичних словниках пояснюється зміст, характер і сутність предметів, явищ. У них можна знайти лаконічні відомості про різні країни, народи, мови, визначні події, про видатних політичних діячів, учених, письменників, митців. Ці словники містять довідковий матеріал з усіх галузей знань. В енциклопедичних словниках уміщують також ілюстрації (фотографії, малюнки), картографічні матеріали, статистичні, хронологічні таблиці та ін. У лінгвістичних словниках об'єктом розгляду є слово як одиниця мови. Лінгвістичні словники бувають одномовні і перекладні. Одномовні поділяють на: тлумачні, міжслівних зв'язків (синонімічні, антонімічні, паронімічні, омонімічні), діалектні, історичні, довідково-лінгвістичні (етимологічні, фразеологічні, орфографічні, орфоепічні, словотворчі, словники труднощів). Серед одномовних словників найбільш вагомими є тлумачні словники, у яких пояснюється значення слів, подаються їх основні мовні характеристики — граматичні ознаки, наголос, написання, розкриваються стилістичні можливості та деякі особливості сполучуваності з іншими словами. Різновидами тлумачних словників є також словники іншомовних слів, одномовні термінологічні словники (які водночас тяжіють і

до енциклопедичних), словники мови письменників, у яких також розкриваються можливості змістового і стилістичного вживання слів. У словниках іншомовних слів уміщуються слова, запозичені з різних мов. До слова подається інформація, з якої мови воно походить або які компоненти використані для його творення, та пояснюється значення цього слова. Близькими до словників іншомовних слів є спеціальні, або термінологічні словники, що містять визначення слова-терміна і відомості про використання його в певній системі знань. Словники мови окремих письменників служать для систематизації й пояснення слів, уживаних письменником у його творах. Кожна стаття ілюструється прикладами, які розкривають особливості індивідуального слововживання в художньому мовленні. У діалектних словниках зібрана лексика територіальних діалектів, з'ясовується значення і характер поширення діалектних слів. Ці словники бувають загальнодіалектними й регіональними. У словниках синонімів, антонімів, омонімів, паронімів розкриваються змістові і стилістичні зв'язки між словами та притаманні словам певних груп і рядів своєрідні значення і відтінки значень. Широко використовуються довідково-лінгвістичні словники – орфографічні, орфоепічні, етимологічні, фразеологічні, словники складних випадків слововжитку тощо. Орфографічні словники подають нормативне написання слів, орфоепічні – містять інформацію про літературну вимову та наголошування слів. В етимологічному словнику пояснюється походження слів, розкривається їх первинне значення, історичний розвиток, а фразеологічні словники вміщують насамперед цілісні звороти (фразеологізми, крилаті слова, ідіоми тощо) й пояснюють значення стійкого сполучення слів, особливості вживання, походження, можливості варіювання в мовленні. У перекладних лінгвістичних словниках подані переклади слів та фразеологізмів з однієї мови на іншу. Найпоширеніші двомовні перекладні словники, хоч є й багатомовні. У перекладних словниках подаються лексичні або фразеологічні відповідники різних мов з урахуванням семантичної структури того слова, яке перекладається, а також особливостей функціонування слів та словосполучень у кожній мові. Крім названих, відомі й інші словники, які теж мають важливе теоретичні і практичне значення для вивчення лексичного й фразеологічного складу мови.